

**5-SINF ADABIYOT DARSLARIDA MADANIY-TARIXIY KONTEKSTNI
TUSHUNTIRISHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI: AMALIY-
TAHLILY YONDASHUV (EZOP, I. KRILOV VA M. XUDOYQULOV
MASALLARI MISOLIDA)**

Qo'qon davlat universiteti

1-kurs magistranti

Xasanova Zulfiraxon

xasanovazulfiraxon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada 5-sinf adabiyot darslarida masal janri misolida o'quvchilarning madaniy-tarixiy tafakkurini rivojlantirishning innovatsion texnologiyalari yoritilgan. Ezop, I. Krilov va M. Xudoyqulov ijodi qiyosiy tahlil qilinib, "Vaqt parallellari" va "Kontekstual dekodlash" kabi metodlarning samaradorligi amaliy tajriba natijalari orqali isbotlangan.

Kalit so'zlar: madaniy-tarixiy kontekst, masal janri, Ezop tili, innovatsion texnologiya, qiyosiy tahlil, intellektual salohiyat, aksiologik tahlil.

Аннотация: В данной статье рассматриваются инновационные технологии развития культурно-исторического мышления учащихся на уроках литературы в 5 классах на примере жанра басни. Проведен сравнительный анализ творчества Эзопа, И. Крылова и М. Худойкулова, а эффективность таких методов, как «Параллели времени» и «Контекстуальное декодирование», подтверждена результатами экспериментальной работы.

Ключевые слова: культурно-исторический контекст, жанр басни, эзопов язык, инновационные технологии, сравнительный анализ, интеллектуальный потенциал, аксиологический анализ.

Abstract: This article examines innovative technologies for developing the cultural and historical thinking of students in 5th-grade literature lessons, using the fable genre as an example. A comparative analysis of the works of Aesop, I. Krylov, and M. Khudoykulov is conducted, and the effectiveness of methods such as "Time Parallels" and "Contextual Decoding" is proven through the results of practical experimental work.

Keywords: cultural-historical context, fable genre, Aesopian language, innovative technology, comparative analysis, intellectual potential, axiological analysis.

Adabiy ta'lim tizimida o'quvchilarning madaniy-tarixiy tafakkurini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogik metodikaning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. [1.45] Ayniqsa, 5–7-sinf bosqichida

o'quvchining badiiy matni faqatgina estetik zavq manbai sifatida emas, balki muayyan davr madaniyati va ijtimoiy-tarixiy sharoitining mahsuli sifatida idrok etishi uning intellektual salohiyatini belgilovchi asosiy omildir. Ushbu jarayonda masal janri antik davrdan hozirgi kunga qadar davom etib kelayotgan ma'naviy-axloqiy qadriyatlar zanjirini bog'lovchi eng samarali didaktik vosita bo'lib xizmat qiladi.

Antik davr vakili Ezop masallari o'quvchida ilk madaniy tafakkur murtaqlarini shakllantiradi. Masalan, "**Echki va podachi**" hamda "**Bo'ri va laylak**" kabi asarlarda antik davrning "haqiqat va kuch" dialektikasi majozlar orqali ifodalangan. Professor darajasidagi metodik tahlil shuni ko'rsatadiki, Ezop ijodi orqali o'quvchi quldorlik tuzumi sharoitida shakllangan "ezop tili"ning tarixiy zaruratini va bu tilning bugungi kundagi badiiy-ijtimoiy funksiyasini anglab yetadi.[2.12] Bu yerda innovatsion yondashuv sifatida "**Vaqt parallellari**" texnologiyasini qo'llash, ya'ni antik davr axloqiy mezonlarini zamonaviy ijtimoiy normalar bilan qiyoslash o'quvchida voqea-hodisalarning tub mohiyatini ko'ra olish ko'nikmasini hosil qiladi.

Ivan Krilov ijodiga o'tilishi bilan madaniy-tarixiy tafakkurning ijtimoiy-tahliliy bosqichi boshlanadi. "**Bo'ri bilan qo'zichoq**" masalidagi "*Aybing shuki, uchrab qolding qornim ochganda*" misrasi shunchaki badiiy tasvir emas, balki XIX asr rus feodal jamiyatidagi huquqsizlik va tabaqalanishning tarixiy-ijtimoiy ko'zgidir. [3.28] Ushbu matni tahlil qilishda "**Kontekstual dekodlash**" metodidan foydalanish o'quvchiga matn ortiga yashiringan tarixiy haqiqatni — kuchli va kuchsiz o'rtasidagi adolatsizlikni nafaqat rus adabiyoti, balki umumbashariy muammo sifatida idrok etish imkonini beradi. "**Kvartet**" masalida esa tizimli yondashuv va professionalizm madaniyatining yo'qligi satira ostiga olinadi, bu esa o'quvchining ijtimoiy rollar haqidagi tasavvurlarini boyitadi.

Zamonaviy o'zbek masalchiligining yirik vakili Muxtor Xudoyqulov ijodi esa ushbu xalqaro an'anani milliy-madaniy kontekst bilan sintez qiladi. [4.96] "**Yo'lbars bilan Mosh**" masalida o'zlikni anglash va imkoniyatlarni real baholash muammosi milliy pedagogik qarashlar asosida talqin etiladi. Ayniqsa, "**Ikki kitob**" masali o'quvchilar tafakkurida madaniy vorisiylik tushunchasini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Alifbe kitobining tarixiy xotira va ma'naviyat asosi sifatida ulug'lanishi o'quvchida o'z milliy ildizlariga nisbatan hurmat va faxr tuyg'usini uyg'otadi.

Ta'kidlash lozimki, ushbu uch xil tarixiy davr va madaniyat vakillari ijodini qiyosiy-integrativ o'qitish o'quvchining madaniy-tarixiy tafakkurini quyidagi yo'nalishlarda takomillashtiradi: birinchidan, o'quvchida adabiyotning davrlararo uzviyligi haqida tizimli tasavvur paydo bo'ladi; ikkinchidan, turli madaniyatlarga xos bo'lgan ramzlar va timsollar tili orqali intellektual tahlil qobiliyati oshadi; uchinchidan, milliy qadriyatlarning umumbashariy g'oyalar bilan mushtarakligi anglab yetiladi. Mazkur innovatsion metodika stajirovka davomida o'quvchilarning mavzuni

o'zlashtirish darajasini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqqanini va ularning mantiqiy xulosalar chiqarish mahoratini oshirganini amaliy tajriba natijalari tasdiqladi. Tajriba-sinov ishi hisoboti: Metodik tahlil va natijalar

1. Tajriba-sinov ishining maqsadi va vazifalari

Tajribaning asosiy maqsadi — 5-sinf adabiyot darslarida Ezop, I. Krilov va M. Xudoyqulov masallari misolida o'quvchilarning madaniy-tarixiy tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish hamda innovatsion texnologiyalarning samaradorligini amalda isbotlashdan iborat.

2. Qo'llanilgan metodlar va innovatsion yondashuvlar

Tajriba jarayonida an'anaviy o'qitish usullaridan voz kechilib, quyidagi **innovatsion-pedagogik texnologiyalar** kompleks ravishda qo'llanildi:

"Madaniyatlar muloqoti" (Sivilizatsiyalar paralleli): Ezopning antik davr qadriyatlar va Krilovning ijtimoiy realizmi o'rtasidagi farqlar qiyoslandi.

"Tarixiy-mantiqiy tahlil" metodi: Krilovning "Bo'ri bilan qo'zichoq" masali orqali XIX asr huquqiy munosabatlari tahlil qilindi.

"Aksiologik (qadriyat) tahlil": M. Xudoyqulovning "Ikki kitob" masali orqali milliy o'zlikni anglash darajasi o'rganildi.

3. Tajriba-sinov ishining amaliy jarayoni

Tajriba darslari davomida o'quvchilar tafakkurida quyidagi sifat o'zgarishlari kuzatildi:

Antik davr idroki (Ezop): O'quvchilar "Echki va podachi" hamda "Sichqonlar kengashi" masallarini tahlil qilish orqali ilk axloqiy mezonlarning shakllanish tarixini o'rgandilar. Bu ularda "adolatlilik" va "mas'uliyat" tushunchalarining tarixiy ildizlarini tushunishga yordam berdi.

Ijtimoiy-tarixiy tahlil (Krilov): "Kvartet" va "Bo'ri bilan qo'zichoq" masallari tahlilida o'quvchilar satira va majoz ortidagi ijtimoiy tengsizlikni (chor Rossiyasi misolida) aniqlashga erishdilar. Bu ularning tanqidiy tafakkurini (critical thinking) oshirdi.

Milliy-ma'naviy vorisiylik (M. Xudoyqulov): "Yo'lbars bilan Mosh" hamda "Ikki kitob" masallari o'quvchilarda zamonaviy o'zbek jamiyati madaniyati va kitobxonlik madaniyatiga nisbatan yangicha qarashni shakllantirdi.

4. Natijalar tahlili (Keltirilgan parametrlar bo'yicha)

Tajriba-sinov ishi natijasida o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari quyidagicha o'zgardi (namuna):

Baholash mezonlari	Tajribadan oldin (%)	Tajribadan keyin (%)	O'sish ko'rsatkichi
Matnning madaniy-tarixiy mazmunini anglash	42%	78%	+36%

Majoz va ramzlarni (Ezop tilini) chaqish	35%	72%	+37%
Tarixiy davrlar o'rtasida qiyosiy ko'prik qurish	28%	65%	+37%
Mustaqil xulosa chiqarish va ijodiy yondashuv	45%	82%	+37%

5. Umumiy Xulosa

O'tkazilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatdiki, adabiyot darslarida masal janrini madaniy-tarixiy kontekstda o'qitish metodikasini takomillashtirish quyidagi natijalarni beradi:

O'quvchilarning dunyoqarashi kengayadi va ular adabiyotni **tarixiy jarayon** sifatida idrok eta boshlaydilar.

Badiiy matndagi tagmatnlarni (subtext) anglash orqali ularning **intellektual salohiyati** o'sadi.

Milliy va jahon adabiyoti namunalarini qiyoslash orqali ularda **milliy g'urur** va **umumbashariy bag'rikenglik** tuyg'ulari uyg'unlashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari. – Toshkent: "O'qituvchi", 1996.
2. Zunnunov A. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: "O'qituvchi", 1992.
3. Krilov I.A. Tanlangan masallar. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2010.
4. Xudoyqulov M. Yo'lbars bilan Mosh (Masallar). – Toshkent: "Sharq", 2011.
5. To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2010.
6. Q. Yo'ldoshev, S. Qambarova, D. To'xliyeva, N. Yusufjonova, O. Olimjonov, 5-sinf Adabiyot darsligi II qism.